

Savaşta ve Barışta LGBTİ+'lar : Geçiş Dönemi Adaletine Diyarbakır'dan Bakmak

Yazar: Atalay Göçer, Aysel Fidan | 31 Ocak 2021

Bu yazıda *Diyarbakır'da LGBTİ+ Olmak*^[1] araştırması bağlamında görüşme yapılan 75 kişiden [**L** (10), **G** (19), **B** (21), **T** (15), **İ** (0), **+** (10)] topladığımız veriler ışığında, 2013-2015 yılları arasındaki barış dönemi^[2] ile 2015-2018 yılları arasındaki savaş döneminde^[3] yaşanan ayrımcılıklara ve bu ayrımcılıklarla baş etme mekanizmalarına bakarak LGBTİ+'lar için bir *geçiş dönemi adaletinin* kapsamını tartışmayı hedefliyoruz. Bu tartışma, barış ve savaş dönemi arasındaki geçişkenliğe imkan sağlayan toplumsal yapıyı, Diyarbakır'daki LGBTİ+'larla kurduğu süreklileşmiş asimetrik güç ilişkisi üzerinden radikal bir biçimde görme, düşünme ve değerlendirme olanağı sunabilir.

Görüşmeci profiline baktığımızda, 2013-2018 yılları arasında Diyarbakır'da yaşayan LGBTİ+'ların genellikle "geleneksel" ve "muhafazakâr" bir ortamda yetiştiğini ve mevcut çevrelerinin daha ziyade, "özgür" ve "rahat" kişilerden oluştuğunu görüyoruz. Gelir getirici bir işte çalıştığını ifade eden görüşmecilerin eğitim ve aylık kişisel gelir durumları ise Tablo 1'de görülebilir.

Çalışan 31 görüşmecinin en az 15'i sigortasız/güvencesiz koşullarda çalışırken, en az 13 görüşmeci de asgari ücretin altında aylık kişisel gelire sahiptir. Dolayısıyla sosyo-ekonomik açıdan bakıldığında Diyarbakır'da yaşayan LGBTİ+'ların kırılgan bir topluluk oldukları söylenebilir.

Maruz kalınan ayrımcılıkların ve ayrımcılıkla baş etme süreçlerinin barış ve savaş dönemlerine dağılımları birlikte incelendiğinde LGBTİ+'ların dönüştürücü bir adalet sistemine neden ihtiyaç duyduğu sorusuna sırasıyla hayatta kalan, fail, tanıklık durumu ve ayrımcılıkla baş etmede mekanizma kullanımını ele alarak yanıt aramaya çalışacağız.

Hayatta Kalan

Hayatta kalan, ayrımcılığa/şiddete maruz kalan bireyi ifade eder. Görüşmecilerin 69'u hayatları boyunca en az bir kere, 61'i 2013-2018 yılları arasında en az bir alanda cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli ayrımcılığa maruz kaldığını ifade ediyor. Hayatta kalanların maruz kaldıkları ayrımcılık ve şiddet sıklıkları Tablo 2'de gösterildiği gibidir.

Görüşmecilerin, barış dönemine kıyasla savaş döneminde iki kat daha fazla ayrımcılığa maruz kaldığı görülebilir. Bununla beraber hayatta kalanların maruz kaldığı her şiddet türü için de benzer durum geçerlidir.

Fail

Fail, ayrımcılığın ortaya çıkmasından ve mağduriyetin oluşmasından sorumlu olan kişidir. Ayrımcılığın failini bilmek ve söz konusu failin ilişki içerisinde olduğu yapıları tespit etmek ayrımcılığın tanımlanmasında ve nihayetinde ayrımcılıkla baş etmede önemli bir role sahiptir. Fail, failin bağlı olduğu yapılar ve güç ilişkileri meydana gelebilecek ayrımcılık/şiddet hakkında fikir verebilirken aynı zamanda süregelen ayrımcılık hallerinin de gün yüzüne çıkmasını/anlaşılmasını sağlayabilir. Faillerin barış ve savaş dönemlerine göre dağılımı Tablo 3'te gösterildiği gibidir.

Öne çıkan failere bakıldığında hayatta kalanla hiyerarşik ilişki kurabilecek ve buldukları sistem içinde kalıcı olan kişilerden bahsedebiliriz. Savaş döneminde ayrımcılığın artmasına rağmen faillerin her iki dönemde de benzer olması nedeniyle Diyarbakır'da yaşayan LGBTİ+'lara yönelik ayrımcılığın yapısal faktörlere dayandığını söylemek mümkün.

Tanıklık Durumu

Tanıklık durumu, ayrımcılık/şiddet meydana geldiğinde yaşanan olayın tanığının olup olmadığına ve varsa bu tanığın tavrına işaret eder. Hayatta kalanların maruz kaldıkları ayrımcılık/şiddet vakasındaki tanıklık durumları Tablo 4'te görülebilir.

Ayrımcılık vakalarının savaş dönemiyle beraber istikrarlı artışına kıyasla, tanıklık durumlarında benzer bir eğilim göremiyoruz. Aksine, bir kısmı iştirakçi-bir kısmı destekleyici tanıkların oranı yarı yarıya düşerken, tanığın olmama durumunun kısmi ve destekleyici tanıkların ise anlamlı farkla arttığı görülüyor.

Tanıklık durumunun ayrımcılıkla baş etmede mekanizma kullanımına etkisi olduğunu düşünüyoruz. Örneğin hayatta kalanlar bir kısmı iştirakçi-bir kısmı destekleyici tanıklık durumlarında daha fazla, tanık olmadığında ve iştirakçi tanıklık durumlarında daha az mekanizma kullanma eğilimindedir. İlginç bir şekilde tanıkların destekleyici olması mekanizma kullanımında beklenen etkiye sahip değildir. Bir kısmı iştirakçi-bir kısmı destekleyici tanıklık durumundaki destekleyicilerin tavrı ile salt destekleyici durumdaki tanıkların mekanizma kullanımındaki etkisi bu tanıkların niteliklerinin tartışılması gerektiğini ortaya koyuyor. Dolayısıyla hayatta kalanın ayrımcılıkla baş edebilmesi için daha uygun koşulların oluşturulmasına yönelik çalışmalarda destekleyici tanıkların güçlendirilmesinin bir ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Ayrımcılıkla Baş Etmede Mekanizma Kullanımı

Bu yazıda mekanizma kavramını hayatta kalanın ayrımcılıkla baş etmek için kullanabileceği işlevsel ögeler bütünü olarak ele alıyoruz. Bu mekanizmalar (1) hayatta kalanın öz kaynakları ve (2) sosyal çevresi, (3) psikolojik destek, (4) LGBTİ+ örgütleri gibi insan hakları alanında faaliyet yürüten örgütler, (5) kurum içi başvurular, meslek odaları ve sendikalar ile BİMER vb. idari merciler ve (6) adli mercilerdir. İlk üç kategori hayatta kalanı güçlendirici mekanizmaları içerirken, sonraki kategoriler ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve tekrarlanmaması için destekleyici ve çözüm odaklı mekanizmaları kapsıyor. Aşağıda ayrımcılıkla baş etmede mekanizma kullanımları değerlendiriliyor.

Hayatta kalanlar adalete ve sağlığa erişim, siyasete katılım, eğitim ve çalışma hayatı ile aile ortamında ayrımcılıkla baş etmede mekanizmaların hepsini etkin bir şekilde kullanmıyor. Hem barış hem de savaş döneminde en sık kullanılan mekanizmalar sosyal çevre ve kişinin öz kaynaklarıyken, en az kullanılanlar adli merciler ve psikolojik destektir. Barış dönemiyle kıyaslandığında savaş döneminde ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelik idari mercilerin kullanımının beklenen oranda olmaması, adaletin tesisine olan inancın sınırlı olduğunu gösteriyor. İnsan hakları örgütlerinin destek mekanizması olarak daha az kullanılması da savaş dönemi koşullarıyla ilgili olabilir.

Adaletin Tesisi

Vakaların %15'inde hayatta kalanların, maruz kaldıkları ayrımcılıkla baş etme süreçlerinin adaletin tesisleriyle sonuçlandığı görülüyor. Barış döneminde adalet 11 kez tesis edilirken, savaş döneminde bu sayı 13'e tekabül ediyor. Bu sayılardaki denkleğe rağmen savaş döneminde -maruz kalınan ayrımcılık oranı göz önünde bulundurulduğunda- adaletin tesisinin zorlaştığı söylenebilir. Bununla birlikte bu rakamların düşüklüğü, ayrımcılığı ortadan kaldırması gereken mekanizmaların işlevselliğinin de sorgulanabilir olduğunu gösteriyor.

Adalet kavramı, hayatta kalanlar tarafından ayrımcılık vakasının ilgili kurumlara bildirilerek ayrımcılık faillerinin cezalandırılması şeklinde ele alınıyor. Adalet, sağlık ve eğitim sistemi ile belli bir sistemsel kurguya içkin siyasi yapılar, çalışma hayatı ve aile ortamının da cezalandırıcı bir adalet anlayışına sahip olduğu görülüyor. Ancak siyasi yapılar, çalışma hayatı ve aile ortamında hayatta kalan, adaletin tesis edilme sürecinde kısmen yer alabiliyorken adalet, sağlık ve eğitim sistemlerinde "hayatta kalanı merkeze alan" bir adalet anlayışı görülüyor.

Sonuç Yerine: Geçiş Dönemi Adaletinden Dönüştürücü Adalet

Diyarbakır'da yaşayan LGBTİ+'ların geçiş dönemi adaletine dair somut adımların atılmadığı barış döneminde ve çatışmaların yeniden başladığı savaş döneminde fail profilinin değişmediği, süregelen ayrımcılıklara maruz kaldıkları görülüyor. Bununla birlikte savaş döneminde maruz kalınan

ayrımcılık vakalarının iki kat artması, eş zamanlı olarak hem yapısal eşitsizliklerle mücadele edilmesini hem de savaş döneminin bir an önce sonlandırılarak LGBTİ+ kapsayıcı bir geçiş dönemi adaletini gerekli kılıyor.

Geçiş dönemi adaleti; çatışma ve baskı dönemlerinde yaşanan büyük ölçekli veya sistematik insan hakları ihlalleri karşısında, mevcut adalet sisteminin yetersiz kaldığı durumlarda adaletin tesis edilmesi için oluşturulan mekanizmaları kapsamaktadır. Geçiş dönemi adaleti çatışma veya savaş durumlarının ortadan kalktığı negatif barışa değil, bireye karşı yapısal şiddetin de ortadan kalktığı pozitif barışa atıfta bulunur.

LGBTİ+'ların dahil olduğu bir geçiş dönemi adaletinde, toplumsal adalet ve pozitif barışın tesis edilmesi için onarıcı adaletin bütün toplumsal yapılara entegre edilmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Uygulanan ayrımcılığın taraflarının; hayatta kalan, fail ve ayrımcılığın oluşmasına zemin hazırlayan toplumsal yapı olduğundan hareketle, ancak bu faktörlerin hepsini kapsayan dönüştürücü bir adalet mekanizmasının LGBTİ+'lar için gerçek anlamda bir adaleti tesis edeceği söylenebilir. Dönüştürücü adalet, sadece hayatta kalanı koruyan veya sadece failin cezalandırıldığı bir sistemden öte; hayatta kalanı merkeze alan ve temel insan haklarının ve ihtiyaçlarının korunması gerektiğini savunan bir yaklaşımı benimser. Geçiş dönemi adaleti hayatta kalan, fail ve onların içinde bulunduğu toplumsal yapıyı onların katılımları ile birlikte adaletin tesis edileceği şekilde dönüşümünü amaçlayan böyle bir adalet anlayışının zeminini oluşturmalıdır.

Bulguların da gösterdiği gibi Diyarbakır'daki LGBTİ+'ların perspektifinden barış ve savaş dönemlerini ve bu dönemler boyunca toplumsal yapı ve güç ilişkilerini değerlendirmek, süreklilikler ve kopmalar üzerinden radikal bir barış inşası için güçlü bir kalkış noktası olabilir. Zira cis-heteronormativiteye içkin toplumsal güç ilişkileri, barış ve savaş dönemlerinin yapısal koşulu olmalarının yanında aralarındaki geçişkenliği de imkân veren etmenlerdendir.

[1] KeSKeSoR Amed LGBTİ+ oluşumunun 2013-2018 yıllarında Diyarbakır'da yaşayan LGBTİ+'ların adalet ve sağlığa erişimde, siyasete katılımında, eğitim ve çalışma hayatında ve aile ortamında maruz kaldıkları ayrımcılıkları ve bu ayrımcılıklarla mücadelede kullanılan baş etme mekanizmalarını inceleyen araştırmadır. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel desen temel alındı. Oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile veriler derinlemesine mülakat yöntemi kullanılarak toplandı. Araştırma yakında yayınlanacaktır.

[2] 21 Mart 2013'te Diyarbakır Newroz alanında Öcalan'ın barış çağrısı yapan mektubunun okunmasıyla başlayıp 24 Temmuz 2015'te Türk savaş uçaklarının Kandil, Zap, Metîna, Garê, Haftanîn, Avaşîn ve Xakurkê bölgelerine yönelik hava saldırısı düzenledikleri zaman aralığı.

[3] 24 Temmuz 2015 ile yeni bir siyasi rejimi başlatan genel seçimin sonuçlarının açıklandığı 24 Haziran 2018 arası dönem.

[4] Kürt hareketi, kurumları ve sol örgütler.

[5] Kırılgan bir topluluk olarak LGBTİ+'lara yönelik ayrımcılık üretebilecek herhangi bir eşitsiz durum. Örneğin, cis-heteronormativiteye içkin statü, bilgi vb.

[6] Anayasa, kanun, yönetmelik, mevzuat ve tüm bunların beslendiği ideoloji ve kültürü yapısal faktörler arasında düşünebiliriz.

[7] Ayrımcılığın failini destekleyen.

[8] Ayrımcılıktan hayatta kalanı destekleyen.

[9] Ayrımcılık karşısında tepkisiz kalan.

[10] İnsan hakları örgütlerine yönelik baskılar, örgütlerin kapatılması, örgüt aktivist ve çalışanlarının tutuklanması vb.

Barışı Radikalleştirmek yazı dizisi-3

Editör: Mehtap Tosun & Yasin Sunca

Redaksiyon & Son Okuma: Merve Fidan & Sevcan Tiftik

Bu blog yazısı Haklara Destek Programı kapsamında Avrupa Birliği desteği ile hazırlanmıştır. İçeriğin sorumluluğu tamamıyla Demokrasi, Barış ve Alternatif Politikalar Araştırma Derneği'ne aittir ve Avrupa Birliği'nin ve/veya Haklara Destek Programı'nın görüşlerini yansıtmamaktadır.